

Gegevensbescherming: de bestuursrechtelijke aspecten van de AVG

NTB 2025/169

1. Inleiding
2. Definities
3. Beginselen en grondslagen
4. Rechten van betrokkenen
5. Verplichtingen van de verwerkingsverantwoordelijke en verwerker
6. Beroep, aansprakelijkheid en sancties
7. Overige (Europese) ontwikkelingen
8. Conclusie

Deze kroniek beslaat de periode van 1 januari 2024 tot 1 januari 2025.

1. Inleiding

2024 was het jaar waarin de Europese Commissie (hierna: de Commissie) de Algemene verordening gegevensbescherming (hierna: AVG) voor de tweede keer evalueerde. Dit doet zij iedere vier jaar, om de effectiviteit van de AVG te waarborgen.² De Commissie noemt de AVG in het rapport 'de hoeksteen' van het digitaliseringsprogramma van de Europese Unie (hierna: EU). Alle wetgeving die sinds 2020 in dit domein is gepubliceerd, vult de AVG aan of bouwt erop voort. Tegelijkertijd signaleert de Commissie dat er "behoefte [is] aan meer gestructureerde en doelmatigere vormen van samenwerking, met name voor situaties die gevolgen hebben voor grote aantallen mensen in de EU en waarbij meerdere toezichthouders betrokken zijn". Toch wordt er volop samengewerkt tussen toezichthouders. Zo zijn sinds 2023 zo'n 2.400 zaken uitgewisseld tussen toezichthouders in het systeem van het Comité voor gegevensbescherming. Bovendien zijn zo'n 1.000 formele en 12.000 informele verzoeken voor wederzijdse hulp ingediend. De 'hoeksteen' is in 2024 weer wat verder uitgekristalliseerd in de jurisprudentie, zo zal uit deze kroniek blijken. Ook de Autoriteit Persoonsgegevens (hierna: AP) heeft niet stilgezet in het gegevensbeschermingsdomein, al is zij ongetwijfeld ook druk bezig met het opzetten en invullen van haar taak als coördinerend toezichthouder op algoritmes. Uit het jaarverslag 2023³ van de AP blijkt dat de AP in 2023 in totaal zestien handhavingsbesluiten oplegde: acht

boetes, drie lasten onder dwangsom en vijf berispingen. Het totale boetebedrag bedroeg € 243.160.000. Niet alle boetes zijn openbaar, omdat organisaties zich "dikwijls met juridische middelen verzetten tegen de openbaarmaking van het aan hen opgelegde sanctiebesluit", aldus de AP – iets dat voor bestuursrechtjuristen ongetwijfeld bekend klinkt.⁴ In 2024 legde de AP zes boetes, vier lasten onder dwangsom en zeven berispingen op en daarnaast vier "nacontroles en invorderingen".⁵

Nog meer nieuws vanuit de AP: in november 2024 heeft de Begeleidingscommissie Evaluatie Autoriteit Persoonsgegevens haar brede inhoudelijke evaluatie van de AP afgerond. Het doel van de evaluatie was inzicht krijgen in hoe de buitenwereld de rol en het werk van de AP waardeert en beoordeelt. De commissie heeft aanbevelingen en adviezen gegeven, die de AP nadrukkelijk ter harte neemt. Bijvoorbeeld over het zoeken naar een geschikte balans als toezichthouder tussen het bieden van voorlichting over de regels aan de ene kant en het handhaven van die regels aan de andere kant. Het rapport is inmiddels, inclusief reactie van de AP, aangeboden aan de Tweede Kamer en online raadpleegbaar.⁶ In haar jaarverslag over 2024 geeft de AP aan dat zij in haar jaarverslag over 2025 zal reflecteren op de aanbevelingen en acties die daaruit voortvloeien.⁷

Ook weten we nu dat het instrument van de voorafgaande raadpleging nog niet helemaal van de grond lijkt te komen. Bij risicovolle verwerkingen moet voorafgaand een gegevensbeschermingseffectbeoordeling (beter bekend als *data protection impact assessment*) worden uitgevoerd. Lukt het niet om alle risico's te mitigeren? Dan moet de organisatie de restrisico's voorleggen aan de AP middels de voorafgaande raadpleging. In 2023 gebeurde dat slechts drie keer, wat ons als vrij weinig aandoet.

In deze kroniek gaan wij in op verschillende ontwikkelingen in het gegevensbeschermingsrecht. We bespreken alle relevante bestuursrechtelijke uitspraken van het afgelopen jaar en gaan, waar relevant, in op boetebesluiten en verschenen literatuur.

2. Definities

Zoals altijd beginnen we met de definitiebepalingen. In het afgelopen jaar is een flink aantal uitspraken gedaan waarin een of meer definities uit de AVG centraal stonden. Steeds gaat het in essentie om de vraag of de AVG in een specifiek

1 Prof. mr. T. (Tom) Barkhuysen is advocaat bij Stibbe te Amsterdam en hoogleraar staats- en bestuursrecht aan de Universiteit Leiden. Mr. S.R.P. (Steven) Bastiaans is advocaat bij Boels Zanders Advocaten te Maastricht. Mr. dr. J.A. (Janita) Hofman is advocaat bij Stibbe te Amsterdam. Mr. dr. M.D. (Minke) Reijneveld is advocaat bij Stibbe en als fellow verbonden aan het Onderzoekcentrum Onderneming & Recht, Radboud Universiteit Nijmegen.

2 Europese Commissie, mededeling van de Commissie aan het Europees parlement en de Raad, Tweede verslag over de toepassing van de algemene verordening gegevensbescherming, COM(2024) 357 final.

3 De AP publiceert jaarverslagen over het afgelopen kalenderjaar.

4 AP, Jaarverslag 2023, p. 31.

5 AP, Jaarverslag 2024, online, p. 29-30. Nacontroles en invorderingen zijn controles of een partij aan een oplegde last (onder dwangsom) voldoet binnen de gestelde termijn en het feitelijk invorderen van een boete en/of dwangsom.

6 autoriteitpersoonsgegevens.nl/actueel/evaluatie-van-ap-afgerond.

7 AP, Jaarverslag 2024, p. 3.

geval van toepassing is: op de situatie (zijn er persoonsgegevens?) of op de betrokken partijen (is de aangesproken partij de verwerkingsverantwoordelijke?). Wij lichten enkele interessante zaken toe.

2.1 Verwerkingsverantwoordelijke

Op 11 januari 2024 begon het Hof van Justitie van de Europese Unie (hierna: HvJ EU) het jaar met een verduidelijking van een van de kernbegrippen van de AVG, namelijk 'verwerkingsverantwoordelijke'. Ten aanzien van een verwerking waarbij drie partijen waren betrokken (de publicatie van persoonsgegevens in het *Belgisch Staatsblad*), rees de vraag naar de verwerkingsverantwoordelijke. In de zaak ging het om de publicatie van een akte met een aandeelhoudersbesluit. Conform het Belgisch recht stuurde de notaris deze akte voor publicatie naar het *Belgisch Staatsblad*. In die akte staan, naast de wettelijk vereiste gegevens, door een fout van de notaris ook persoonsgegevens die niet wettelijk verplicht zijn. De notaris vraagt om deze laatste persoonsgegevens te schrappen. Dat verzoek wordt afgewezen, waarna een van de aandeelhouders een klacht indient tegen het *Belgisch Staatsblad*. Wie is nu de verwerkingsverantwoordelijke voor welke verwerking: de notaris die de gegevens verzamelt en doorgeeft, de griffie die het besluit tot publicatie heeft genomen en de persoonsgegevens heeft doorgegeven, of het *Belgisch Staatsblad* dat de controle heeft over het staatsblad en de informatie had kunnen schrappen? Het HvJ EU oordeelde dat het *Belgisch Staatsblad* verwerkingsverantwoordelijke is, ook al heeft het geen rechtspersoonlijkheid, omdat de wet aan het *Belgisch Staatsblad* de bekendmaking en archivering van akten en officiële documenten heeft opgedragen. Daaraan doet niet af dat een derde de publicatie beveelt, aangezien "de nationale wetgever dit staatsblad de bevoegdheid heeft verleend om de middelen voor de digitale omzetting, bekendmaking, verspreiding en bewaring van de documenten in kwestie vast te stellen en brede doelen voor de publicatie en verspreiding van die documenten heeft geformuleerd".⁸ Bovendien is het *Belgisch Staatsblad* als enige verantwoordelijk voor de naleving van de beginselen uit artikel 5 lid 1 AVG ten aanzien van verwerkingen die krachtens het nationale recht moeten worden verricht, tenzij uit het recht voortvloeit dat er sprake is van gezamenlijke verwerkingsverantwoordelijkheid.

Ook in andere procedures stond de vraag centraal wie de verwerkingsverantwoordelijke is. De rechtbank Gelderland oordeelde dat de korpschef van de politie geen verwerkingsverantwoordelijke is voor verwerkingen die plaatsvinden bij de e-screening die is vereist bij een verlening van een jachtakte. Voor die screening krijgen de aanvragers van de verlening (in de zaak de eisers) van de korpschef een klantnummer, waarna zij bij een e-screenbedrijf de screenings-test in kunnen vullen. De uitslag wordt door de e-screener in een centrale database opgeslagen. De eisers verzochten de korpschef om inzage in hun testuitslagen op grond van artikel 15 AVG. Zij stellen dat de vragen en antwoorden

onder verantwoordelijkheid van de korpschef worden opgeslagen. De korpschef vindt dat de minister verwerkingsverantwoordelijke is, omdat de ontwikkeling, kalibratie en implementatie van de e-screening is uitgevoerd in opdracht van de minister en juist in die fase besluiten zijn genomen over het doel en de verwerking van persoonsgegevens. Dat dit is gebeurd in opdracht van de minister, wordt niet weersproken. De rechtbank gaat hierin mee en concludeert dat de korpschef niet het doel en de middelen voor de verwerking vaststelt, en dat er ook geen sprake is van verwerkingsverantwoordelijkheid die voortvloeit uit een juridische of impliciete bevoegdheid of uit feitelijke invloed.⁹

Ten slotte heeft het HvJ EU voor recht verklaard dat een curator als verwerkingsverantwoordelijke moet worden beschouwd voor alle verwerkingen die hij verricht met persoonsgegevens betreffende een onder zijn curatele geplaatst persoon.¹⁰

2.2 Verwerking

Een andere vraag die dit jaar enkele malen is beantwoord, is of een bepaalde handeling een verwerking is. Bij het HvJ EU lag de vraag voor of de AVG van toepassing is als informatie mondeling wordt verstrekt. In deze procedure diende Endemol Shine Finland, een entertainmentproductiebedrijf, een mondeling verzoek in bij een Finse rechtbank om informatie over mogelijke strafprocedures te ontvangen. Om te voorkomen dat de AVG hieraan in de weg zou staan, was het een mondeling verzoek om de gegevens tevens mondeling te verstrekken: dan zou geen sprake zijn van de verwerking van persoonsgegevens. Het HvJ EU oordeelt dat het mondeling verstrekken van informatie over strafzaken tegen een natuurlijk persoon óók een verwerking van persoonsgegevens is die valt binnen de werkingssfeer van de AVG, voor zover de informatie in een bestand is opgenomen of bestemd is daarin te worden opgenomen.¹¹ De gegevens konden dan ook niet aan Endemol Shine Finland worden verstrekt, omdat artikelen 6 en 10 AVG daaraan in de weg stonden.

De Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State (hierna: de Afdeling) oordeelde ook over de term 'verwerking'.¹² Haar lag een casus voor waarin een ambtenaar de mobiele telefoon van een vreemdeling had doorzocht. De vreemdeling weigerde haar telefoon te ontgrendelen, waarop de ambtenaar deze zonder toestemming heeft ontgrendeld door die voor haar gezicht te houden. Daarna is de telefoon handmatig doorzocht door de ambtenaar. De Afdeling oordeelt dat dit allemaal verwerkingen van persoonsgegevens zijn. De Afdeling oordeelt overigens ook dat er geen toereikende wettelijke grondslag is voor het ontgrendelen en de *QuickCheck*, en dat de vreemdeling daarom onrechtmatig in bewaring is geplaatst.¹³

⁸ HvJ EU 11 januari 2024, ECLI:EU:C:2024:7 (*Belgische Staat/Gegevensbeschermingsautoriteit*).

⁹ Rb. Gelderland 21 maart 2024, ECLI:NL:RBGEL:2024:1562.

¹⁰ HvJ EU 11 juli 2024, ECLI:EU:C:2024:607.

¹¹ HvJ EU 7 maart 2024, ECLI:EU:C:2024:216 (*Endemol Shine Finland*).

¹² ABRvS 3 april 2024, ECLI:NL:RVS:2024:1387, r.o. 4.

¹³ ABRvS 3 april 2024, ECLI:NL:RVS:2024:1387, r.o. 10.1.

2.3 Persoonsgegevens

Over de vraag of iets een persoonsgegeven is, is ook weer geprocedeerd. Het HvJ EU oordeelt dat een letter- en tekenreeks als de TC-string, een soort cookie,¹⁴ ook een persoonsgegeven is in de zin van de AVG. De ontwikkelaar daarvan, IAB Europe, fungeert als (mede)verwerkingsverantwoordelijke voor de persoonsgegevens die in de TC-string worden verwerkt.¹⁵ De rechtbank Limburg concludeerde dat ook het gegeven dat er naar eiser een onderzoek naar bijstandsfraude of een strafrechtelijk onderzoek loopt, een persoonsgegeven is als in het onderzoeksdossier informatie staat die maakt dat eiser geïdentificeerd kan worden.¹⁶ Verder oordeelde het HvJ EU nog dat een met de hand gezette handtekening van een natuurlijk persoon een persoonsgegeven is.¹⁷ Tot slot oordeelde de rechtbank Oost-Brabant dat het adres van een verdorde boom hier in een concreet geval onder valt, omdat via het kadaster makkelijk te achterhalen is wie de eigenaar is van het pand waarbij de boom staat en er dus sprake is van een identificator.¹⁸

3. Beginselen en grondslagen

De beginselen inzake de verwerking van persoonsgegevens spelen vaak een zijdelingse rol in procedures die eigenlijk ergens anders over gaan, bijvoorbeeld over het recht op inzage. Toch is er ook afgelopen jaar weer over enkele zaken beslist waarin een of meer beginselen centraal stonden. Wij bespreken hieronder een aantal relevante uitspraken, waarbij opvalt dat niet altijd wordt gespecificeerd welk beginsel precies een rol speelt. Op basis van de uitspraken verwachten wij dat dit vaak het beginsel van dataminimalisatie zal zijn geweest.

In deze paragraaf bespreken we ook de grondslagen, die in de systematiek van de AVG immers ook onder 'beginselen' worden behandeld. Het is een van de meest bediscussieerde onderwerpen van het afgelopen jaar: is er een grondslag aanwezig voor de verwerking van persoonsgegevens? Zowel in rechtspraak als in boetes van de AP wordt regelmatig gekeken of er een grondslag is voor het verwerken van persoonsgegevens. De meeste aandacht gaat daarbij traditioneel uit naar de grondslag 'toestemming', maar ook het 'gerechtvaardigd belang' is altijd zeer aanwezig in de discussie, met name door het (inmiddels bijgestelde) standpunt van de AP daaromtrent.

3.1 Artikel 5 AVG: dataminimalisatie

Een zaak die raakt aan dataminimalisatie gaat over arbeidsmigratie en arbeidsinspectie. Het startschot was een boete die op grond van artikel 15 Wet arbeid vreemdelingen was opgelegd aan eiseres, een bedrijf waarbij arbeidsmigranten

werkten. Inspecteurs van de Nederlandse Arbeidsinspectie vroegen in dat kader om afschriften van identiteitsdocumenten van alle Roemeense arbeidskrachten die in een periode werkzaamheden voor eiseres hadden verleend. Eiseres stelt dat artikel 5 AVG eraan in de weg staat dat de kopieën van ingeleende arbeidskrachten die EU-burger zijn in haar administratie worden bewaard. Zou zij dat wel hebben gedaan, dan zou ze een boete van de AP hebben geriskeerd.¹⁹ De rechtbank oordeelt, zonder uitgebreide toelichting, dat op basis van de artikelen 5 en 6 AVG geen kopie van het identiteitsbewijs van een uitzendkracht uit de EU mag worden opgenomen in de administratie van eiseres. Om deze reden ontbreekt de noodzakelijke verwijtbaarheid en wordt de boete door de rechtbank op nihil gesteld.²⁰

In *Schrems III* heeft ook het HvJ EU geoordeeld over dataminimalisatie. Weliswaar is deze zaak weinig bestuursrechtelijk van aard, maar de overwegingen over het minimaliseren van persoonsgegevens zijn toch relevant om te noemen. De zaak gaat over Meta, die alle persoonsgegevens die het ooit heeft verzameld voor het aanbieden van gepersonaliseerde advertenties gebruikte. Het HvJ EU oordeelt dat het beginsel van minimale gegevensverwerking zich ertegen verzet dat alle persoonsgegevens die door een verwerkingsverantwoordelijke zijn verkregen over een betrokkene – zowel van die betrokkene als van derden – worden samengevoegd, geanalyseerd en verwerkt met het oog op gerichte reclames.²¹ Daarbij zou enige beperking aangebracht moeten worden in tijd en een onderscheid naar de aard van de gegevens.

In het kader van dataminimalisatie kan ook de noodzakelijkheid van gegevensverwerking een punt van discussie zijn. Zo boog de AP zich over een conceptwijziging van het Besluit personenvervoer en Arbeidstijdenbesluit, waarmee het kabinet een centrale database in wilde voeren met informatie over alle taxiritten, zodat de Inspectie Leefomgeving en Transport eenvoudiger kan controleren of taxichauffeurs zich houden aan de wet. Op dit moment moet dergelijke informatie worden uitgelezen van de boordcomputer van een taxi. De AP concludeert dat de noodzaak om alle locatiegegevens realtime te verzamelen, ontbreekt en dat ook de subsidiariteit en proportionaliteit niet voldoende worden onderbouwd.²²

Ten slotte bespreken wij een dossier dat weliswaar ziet op de Wet politiegegevens, maar toch relevant is. Uit onderzoek van Follow the Money bleek dat de politie sinds 2018 geen persoonsgegevens van burgers meer verwijderd, ondanks dat zij verplicht is verzamelde gegevens over burgers na een periode van tien jaar te vernietigen. Dit doet de politie niet omdat deze gegevens volgens de politie nodig kunnen zijn om cold cases op te lossen. De AP noemt het 'extra zorgelijk' dat de politie bewust voor overtreding heeft

14 De TC-string is een door IAB Europe ontwikkelde reeks aan tekens, waarmee de voorkeuren van de websitebezoeker zijn opgeslagen en worden doorgegeven.

15 HvJ EU 7 maart 2024, ECLI:EU:C:2024:214 (*IAB Europe/Gegevensbeschermingsautoriteit*).

16 Rb. Limburg 2 mei 2024, ECLI:NL:RBLIM:2024:2275, r.o. 9, *JBP* 2024/89.

17 HvJ EU 4 oktober 2024, ECLI:EU:C:2024:827 (*Agentsia po vpisvaniyata/OL*).

18 Rb. Oost-Brabant 21 juni 2024, ECLI:NL:RBOBR:2024:2623.

19 Rb. Zeeland-West-Brabant 20 februari 2024, ECLI:NL:RBZWB:2024:1272, r.o. 7.4.

20 Rb. Zeeland-West-Brabant 20 februari 2024, ECLI:NL:RBZWB:2024:1272, r.o. 7.5.

21 HvJ EU 4 oktober 2024, ECLI:EU:C:2024:834 (*Schrems III*).

22 AP, Wetgevingstoets concept voor wijziging Besluit personenvervoer en Arbeidstijdenbesluit in verband met de invoering van een centrale database taxivervoer, 2024-024299, 16 augustus 2024.

gekozen en verwacht snel een verklaring van de korpsleiding. In 2025 gaat mogelijk een wetsvoorstel in consultatie om de bewaartermijn te verlengen.

3.2 Artikel 5 AVG: rechtmatigheid

Verder heeft de vraag of een verwerking rechtmatig in de zin van de AVG is enkele keren centraal gestaan. Dit beginsel behelst, zo bleek uit een uitspraak van het HvJ EU in 2023, dat een verwerking moet worden gebaseerd op een van de grondslagen uit artikel 6 AVG en niet in strijd mag zijn met de andere grondslaggerelateerde bepalingen (art. 6-11 AVG). Uit een boetebesluit van de AP zien we echter dat de AP op basis hiervan ook lijkt te vereisen dat de verwerking in het geheel niet in strijd is met het recht.

De AP publiceerde het afgelopen jaar een onderzoeksrapport naar de fraudeaanpak van DUO. Meer in het bijzonder ging dit onderzoek over het gebruik van geautomatiseerde risicoclassificering op basis van risicoprofielen bij het fraudeonderzoek naar de studiebeurs voor uitwonenden. DUO verwerkte persoonsgegevens bij het gebruik van het risicoprofiel. DUO berekende met een algoritme het risico dat een student zou frauderen met de uitwonendenbeurs. De criteria die werden gebruikt, waren: onderwijssoort – waarbij een mbo-opleiding een hogere risicoscore gaf dan een hbo- of wo-opleiding –, afstand tussen het woonadres van de student en de ouders, en leeftijd, waarbij een lagere leeftijd een hogere risicoscore gaf. De AP stelde vast dat hier sprake is van directe discriminatie, zonder objectieve rechtvaardiging. Bovendien leidde het selectieproces tot indirecte discriminatie, doordat studenten met een niet-Europese migratieachtergrond hoger scoren en dus vaker een controle kregen dan andere studenten. Daardoor is sprake van strijd met artikel 21 Handvest en artikel 14 EVRM en daarmee ook van strijd met het rechtmatigheidsbeginsel uit de AVG.²³ Vaststaat dan ook dat de werkwijze onrechtmatig is in privaatrechtelijke zin en in strijd is met hoger recht in bestuurs- en staatsrechtelijke zin. DUO dient haar werkwijze dan ook aan te passen.

3.3 Artikel 6 AVG: toestemming

Het vragen van toestemming blijft een heikel punt. In 2024 publiceerde de AP een boetebesluit voor AS Watson, het bedrijf achter de Kruidvat.²⁴ Het bedrijf verzamelde via cookies gegevens van websitebezoekers en kon met die informatie persoonlijke profielen van hen maken. In dat profiel stond bijvoorbeeld welke pagina's ze bezochten, welke producten ze in hun mandje legden en kochten en op welke aanbevelingen ze klikten. Gecombineerd met de locatiegegevens die ook werden verzameld, kon gevoelige informatie van mensen worden verkregen. Voor het plaatsen van dergelijke tracking cookies had toestemming moeten worden gevraagd en dat gebeurde niet op een rechtmatige manier. De vakjes om akkoord te gaan met het plaatsen van de cookies

waren standaard aangevinkt en bezoekers moesten veel stappen doorlopen om de cookies te weigeren. Deze boete past binnen de aandacht die de AP in 2024 besteedde aan misleidende cookiebanners.²⁵

3.4 Artikel 6 AVG: de wettelijke verplichting of taak van algemeen belang

Persoonsgegevens kunnen ook worden verwerkt als dat noodzakelijk is voor de vervulling van een wettelijke verplichting of een taak van algemeen belang. In beide gevallen is er een rechtsgrond vereist. Dankzij de preambule van de AVG wisten wij al dat, als de AVG een rechtsgrond of een wetgevingsmaatregel vereist, er niet noodzakelijkerwijs een door een parlement vastgestelde wetgevingshandeling nodig is (daargelaten de grondwettelijke bepalingen van de lidstaat zelf).²⁶ Het HvJ EU heeft hier dit jaar de belangrijke toevoeging aan gedaan dat (zelfs) niet kan worden uitgesloten dat een rechtsgrond volgt uit nationale rechtspraak. Bovendien kan een wettelijke verplichting gepreciseerd worden in de rechtspraak van een lidstaat, mits “die rechtspraak duidelijk en nauwkeurig is, de toepassing ervan voorspelbaar is voor degenen op wie deze van toepassing is en beantwoordt aan een doel van algemeen belang en daaraan evenredig is”.²⁷

Een verwerking kan slechts worden gegrond op de taak van algemeen belang of de wettelijke verplichting als het doel van de verwerking voldoende bepaald is en de verwerking van persoonsgegevens noodzakelijk is om dat doel te bereiken. In een geschil tussen de AP en Vrijbit²⁸ over de verwerking van persoonsgegevens door de Nederlandse Zorgautoriteit verduidelijkt de Afdeling dat ook de evenredigheidstoets onderdeel is van het noodzakelijkheids criterium.²⁹ Daarbij moet worden gekeken of het doel van de verwerking niet kan worden bereikt op een manier die minder inbreuk maakt op de rechten en vrijheden van betrokkenen. De intensiteit waarmee dit moet worden getoetst door de AP, wordt “mede bepaald door de specificiteit van de aangedragen alternatieven”. Hoe gedetailleerder betrokkenen een alternatief omschrijven, hoe indringender de AP moet toetsen.³⁰

De rechtbank Overijssel oordeelde over de verwerkingsgrondslag van de wettelijke verplichting ten slotte dat artikel 8:42 Awb³¹ zo'n wettelijke verplichting behelst. Artikel 8:42 Awb bevat de verplichting voor het bestuursorgaan om de op de zaak betrekking hebbende stukken toe te sturen aan de bestuursrechter en strekt er mede toe zeker te stellen dat de rechter volledig wordt voorgelicht over de zaak. In beginsel mogen aan de rechtbank dan ook die stukken worden toegezonden. Het voorkomen dat naar personen herleidbare

23 AP, Gebruik van geautomatiseerde risicoclassificering op basis van een risicoprofiel bij Controleproces Uitwonende Beurs (CUB), 11 november 2024.

24 AP, Besluit tot het opleggen van een bestuurlijke boete voor het overtreden van de AVG aan A.S. Watson Health & Beauty Continental Europe B.V., 2 mei 2024, z-2021-14274.

25 AP, 'AP pakt misleidende cookiebanners aan', 6 februari 2024 (online).

26 AVG, overweging 41 preambule.

27 HvJ EU 12 september 2024, ECLI:EU:C:2024:738 (HTB).

28 Een Burgerrechtenbeweging.

29 ABRvS 17 januari 2024, ECLI:NL:RVS:2024:149, AB 2024/90, m.nt. A.C. Hendriks.

30 ABRvS 17 januari 2024, ECLI:NL:RVS:2024:149, r.o. 12, AB 2024/90, m.nt. A.C. Hendriks.

31 Art. 8:42 lid 1 Awb: binnen vier weken na de dag van verzending van het beroepschrift aan het bestuursorgaan zendt dit de op de zaak betrekking hebbende stukken aan de bestuursrechter en dient het een verweerschrift in.

gegevens bij eisers bekend worden, is onvoldoende grond om artikel 8:29 Awb toe te passen.³²

3.5 Artikel 6 AVG: gerechtvaardigd belang

Ook over het gerechtvaardigd belang is het afgelopen jaar weer veel te doen geweest. Hoewel deze grondslag niet relevant is voor overheden, noemen wij toch enkele ontwikkelingen in een langlopende saga. Deze begon met een normuitleg die de AP publiceerde over het gerechtvaardigd belang, waarin vermeld stond dat onder meer niet als gerechtvaardigd kwalificeren: "(...) *het enkel dienen van zuiver commerciële belangen, winstmaximalisatie.*"³³ De AP legde vervolgens meerdere boetes op aan bedrijven die, op basis van deze normuitleg, geen gerechtvaardigd belang hadden als grondslag voor hun verwerking, met name VoetbalTV en de KNLTB. De boete voor VoetbalTV werd in 2022 al onrecht geoordeeld door de Afdeling.³⁴ Ook de Europese Commissie had al in 2020 aangegeven het niet eens te zijn met deze normuitleg van de AP.³⁵ De vraag of een commercieel of louter economisch belang een gerechtvaardigd belang kan zijn, bleef echter nog onbeantwoord. Het HvJ EU heeft nu, in de zaak van de KNLTB, geoordeeld dat ook een commercieel belang kan gelden als gerechtvaardigd belang.³⁶ De AP heeft haar normuitleg aangepast maar benadrukt dat zij er scherp op zal blijven toezien dat de belangen van de burger zwaar wegen.³⁷ Ook in haar jaarverslag 2024 benadrukt de AP nogmaals dat de AP vond dat een commercieel belang op zichzelf geen gerechtvaardigd belang kan zijn.³⁸ Ook de EDPB heeft een nieuwe normuitleg gepubliceerd over het gerechtvaardigd belang.³⁹ De "AP kijkt of er aanvullende uitleg nodig is" bij deze normuitleg.⁴⁰ De uitspraak van het HvJ EU was overigens niet geheel verrassend. In afwachting van deze langverwachte uitspraak werd bijvoorbeeld al besloten dat andere sanctiebesluiten van de AP niet geopenbaard hoefden te worden, omdat niet uit te sluiten was dat het standpunt van de AP over het gerechtvaardigd belang in rechte geen stand zou houden.⁴¹

3.6 Artikel 6 AVG: verdere verwerking

Een onderwerp dat vaak minder aandacht krijgt, maar waar dit jaar ook een interessante uitspraak over is verschenen, is die van de zogenaamde 'verdere verwerking' (art. 6 lid 4 AVG). De uitspraak gaat over de verdere verwerking van gegevens op basis van de AVG, die zijn verzameld op basis van de Wet politiegegevens (hierna: Wpg). De FIOD doet

strafrechtelijk onderzoek naar de fiscaal adviseur van appellant en vordert in dat kader van de fiscaal adviseur informatie over appellant. De FIOD verstrekt de over appellant geselecteerde informatie aan de Belastingdienst. De Belastingdienst gebruikt die informatie om nadere belastingaanslagen aan appellant op te leggen. Appellant verzoekt de Minister van Financiën om de persoonsgegevens, die de Belastingdienst heeft verkregen, te wissen. Appellant stelt dat de Belastingdienst de verkregen persoonsgegevens moet wissen, omdat die onrechtmatig zijn verwerkt. De Afdeling overweegt dat de verstrekking van persoonsgegevens noodzakelijk en evenredig is, omdat de gegevens nodig zijn voor de uitvoering van de taak van de Belastingdienst (het innen van belastingen). Dit kon niet op een andere, minder nadelige wijze. Bovendien had de FIOD een selectie gemaakt van gegevens, waardoor het delen proportioneel was.⁴²

3.7 Artikel 9: bijzondere categorieën van persoonsgegevens

Naast de verwerking van 'normale' persoonsgegevens verdient ook de verwerking van bijzondere categorieën van persoonsgegevens bijzondere aandacht. Deze persoonsgegevens mogen alleen worden verwerkt als naast een grondslag ex artikel 6 AVG ook een uitzondering op het verwerkingsverbod ex artikel 9 lid 1 AVG aanwezig is. Deze uitzonderingen staan in artikel 9 lid 2 AVG.

In de al eerdergenoemde *Schrems III*-procedure bij het HvJ EU stond een vraag naar de uitleg van artikel 9 lid 2 sub e AVG centraal. Op grond hiervan kunnen persoonsgegevens worden verwerkt die door de betrokkene kennelijk openbaar zijn gemaakt. De Uniewetgever gaat ervan uit dat een betrokkene in dat geval heeft ingestemd met verwerking. In deze procedure had Schrems publiekelijk gecommuniceerd over zijn seksuele voorkeur, door de informatie te delen tijdens een rondetafelgesprek dat toegankelijk was voor het publiek en gepubliceerd werd als podcast en YouTubevideo. Hij had zijn seksuele voorkeur echter niet op Facebook vermeld. Meta (het moederbedrijf van Facebook) had deze gegevens desalniettemin verwerkt en liet Schrems reclames zien die verband hielden met zijn seksuele voorkeuren. Het HvJ EU oordeelt dat er in dit geval geen sprake is van kennelijke openbaarmaking. Het zou in strijd zijn met de restrictieve uitleg die aan artikel 9 lid 2 sub e AVG moet worden gegeven om aan te nemen dat alle gegevens betreffende seksuele geaardheid die "van een persoon ontsnappen" betekenen dat deze kennelijk geopenbaard zijn. Het HvJ EU verduidelijkt verder dat uit een kennelijke openbaring bovendien geen toestemming van de betrokkene kan worden afgeleid voor de verwerking van die persoonsgegevens door een andere partij.⁴³

In een procedure van een Iraanse asielzoekster tegen de Staatssecretaris van Justitie en Veiligheid stond de vraag centraal of haar (bijzondere) persoonsgegevens hadden mogen worden gedeeld met het COA en de DTenV. Het ging om de verwerking van persoonsgegevens met betrekking

32 Rb. Overijssel 14 augustus 2024, ECLI:NL:RBOVE:2024:4360.

33 AP, Normuitleg grondslag 'gerechtvaardigd belang' (oude versie).

34 ABRvS 27 juli 2022, ECLI:NL:RVS:2022:2173.

35 W. Heck & P. Olsthoorn, 'Brussel vindt Nederlandse privacywaakhond te strikt', *NRC* 3 juli 2022.

36 HvJ EU 4 oktober 2024, ECLI:EU:C:2024:858 (*KNLTB/AP*).

37 AP, online via LinkedIn: www.linkedin.com/posts/autoriteitpersoonsgegevens_arrest-van-het-hof-negende-kamer-4-oktober-activity-7249449746090590210-oMQq?utm_source=share&utm_medium=member_desktop.

38 AP, Jaarverslag 2024, p. 3.

39 EDPB, Guidelines 1/2024 on processing of personal data based on Art. 6(1)(f) GDPR.

40 AP, Jaarverslag 2024, p. 3.

41 Rb. Midden-Nederland 6 augustus 2024, ECLI:NL:RBMNE:2024:4789.

42 ABRvS 13 november 2024, ECLI:NL:RVS:2024:4603.

43 HvJ EU 4 oktober 2024, ECLI:EU:C:2024:834 (*Schrems III*).

tot ras/etnische afkomst, politieke opvattingen, religieuze of levensbeschouwelijke overtuigingen en gegevens over de gezondheid van eiseres. De staatssecretaris heeft allerlei documenten over eiseres integraal gedeeld met het COA en de DTenV. De rechtbank oordeelt dat voor het delen van deze gegevens an sich een uitzondering bestaat. De gegevens mochten met het COA worden gedeeld vanwege het zwaarwegende algemene belang van de zorgvuldige opvang van asielzoekers en de daarmee gepaard gaande zorg voor hun fysieke en mentale gezondheid.⁴⁴ Voor het delen van bijzondere gegevens met DTenV bestaat ook een zwaarwegend belang, namelijk een *“doelmatige en doeltreffende uitvoering van de taken door de DT&V bij het uitzetten van vreemdelingen”*.⁴⁵ Echter, het is niet noodzakelijk om documenten integraal te delen en het is onvoldoende onderbouwd waarom het noodzakelijk was al de persoonsgegevens hierin te delen. Eiseres heeft daarom recht op een schadevergoeding van € 500.⁴⁶

Daarnaast trad de AP handhavend op tegen de onrechtmatige verwerking van biometrische gegevens. Zo legde de AP een boete op aan het bedrijf Clearview AI (hierna: Clearview), onder meer omdat Clearview geen grondslag ex artikel 6 en 9 AVG had om (biometrische) persoonsgegevens te verwerken. Clearview mag volgens de AP geen database met foto's, biometrische codes en andere informatie aanleggen.⁴⁷ De AP waarschuwde bovendien dat organisaties die Clearview gebruiken, ook *“fikse boetes van de AP [kunnen] verwachten”*.⁴⁸ Ook legde de AP een last op aan een vakantieparkaanbieder na onderzoek naar verschillende vakantieparken. De AP concludeerde dat alle onderzochte vakantieparken onrechtmatig gezichtsherkenning inzetten voor de toegang tot zwembaden en speeltuinen. De AP stelde dat alleen uitdrukkelijke toestemming een optie is voor toegangscontrole bij een zwembad en dat in geen geval geldige toestemming werd gevraagd (als al toestemming werd gevraagd). Op één na hebben de zwembaden hun werkwijze inmiddels aangepast.⁴⁹

4. Rechten van betrokkenen

4.1 Artikel 15 AVG: recht op inzage

Een beroep op artikel 15 AVG kan betrokkenen inzicht geven in de verwerkingen van hun gegevens en hier wordt dan ook vaak een beroep op gedaan. Dankzij de vele rechtspraak die daar het gevolg van is, wordt deze bepaling steeds verder duidelijker. Voor een bestuursorgaan is wetenschap van de uitspraken op dit gebied echter niet voldoende om een

inzageverzoek goed af te doen. Immers stelt ook artikel 12 AVG eisen aan de reactie op inzageverzoeken. Het boetebesluit van de AP aan Uber maakt ons daarvan weer extra bewust. In deze zaak verstrekke Uber de met een inzageverzoek opgevraagde informatie niet in een gemakkelijk toegankelijke vorm, maar als een ongestructureerd geheel. Dit leverde een schending van artikel 12 AVG op.⁵⁰ Uit het boetebesluit blijkt dat betrokkenen die inzage verzoeken, de verstrekke informatie tot zich moeten kunnen nemen. Overigens had de AP nog veel meer aan te merken op Uber: zo was er ook een schending van artikel 12 AVG, omdat het erg ondoorzichtig was hoe en waarom persoonsgegevens worden verwerkt. In totaal werd een boete van 10 miljoen euro opgelegd, vanwege verschillende AVG-schendingen.

De AP koppelt de wijze waarop informatie naar aanleiding van een inzageverzoek wordt verstrekt dus aan artikel 12 AVG, maar uit rechtspraak blijkt dat dit ook in de specifieke context van artikel 15 AVG een punt van veel discussie blijft. Zo verschillen partijen vaak van mening of het bestuursorgaan daadwerkelijke kopieën van documenten had dienen te verstrekken, of kon volstaan met een lijst van verwerkte persoonsgegevens. Wij bespraken in de vorige kroniek dat het HvJ EU heeft verduidelijkt dat kopieën van documenten moeten worden verstrekt als het in de context plaatsen van verwerkte gegevens noodzakelijk is om de begrijpelijkheid daarvan te waarborgen. Dit jaar werd deze toets door Nederlandse bestuursrechters toegepast. Zij kwamen daarbij nooit tot de conclusie dat gegevens gedeeld moesten worden om de begrijpelijkheid daarvan te waarborgen. Zo oordeelt de rechtbank Noord-Nederland dat een kopie niet is vereist als daarop niet meer gegevens zouden staan dan al zijn verstrekt en de inhoudelijke juistheid van de verstrekke gegevens niet is betwist.⁵¹ De rechtbank Den Haag acht de context voldoende duidelijk als een overzicht wordt verstrekt met opgenomen persoonsgegevens, met daarbij in wat voor soort documenten die persoonsgegevens zijn aangetroffen en in welk kader deze documenten zijn opgesteld. In zo'n situatie ziet zij niet in hoe die persoonsgegevens, zonder verdere context, niet op juistheid te controleren zouden zijn.⁵² Uit rechtspraak van de Afdeling blijkt dat de begrijpelijkheid van gegevensverwerkingen ook op andere manieren kan worden gegarandeerd. Zo hoeft een verwerkingsverantwoordelijke geen kopieën van e-mails te verstrekken als er al fysieke inzage in deze e-mails is geweest, omdat deze inzage de context van de verwerking al heeft verduidelijkt. Een overzicht van de verwerkte gegevens volstaat in dat geval.⁵³ Overigens is deze wijze van verduidelijking de vrije keuze van de verwerkingsverantwoordelijke: er bestaat geen recht op inzage ter plaatse, zo oordeelde de rechtbank Midden-Nederland.⁵⁴ Als de AVG geen recht biedt op een kopie, kunnen dergelijke

44 Art. 9 lid 2 sub g AVG, gelezen in samenhang met art. 23 sub a AVG en het Verdrag betreffende de status van vluchtelingen en de Opvangrichtlijn van de Europese Unie, de Wet COA en de Rva 2005.

45 Art. 107 lid 1 Vw, gelezen in samenhang met art. 6 lid 1 sub e AVG, art. 107a lid 1 Vw, art. 7.1a lid 1 sub i Voorschrift vreemdelingen en art. 9 lid 2 sub g AVG.

46 Rb. Noord-Holland 18 juni 2024, ECLI:NL:RBNHO:2024:7868.

47 AP, Besluit tot opleggen boetes en lasten onder dwangsom aan Clearview AI Inc., 16 mei 2024.

48 AP, 'AP legt Clearview boete op voor illegale dataverzameling voor gezichtsherkenning', 3 september 2024 (online).

49 AP, 'Vakantieparken passen gebruik gezichtsherkenning aan na onderzoek AP', 23 oktober 2024 (online).

50 AP, Besluit tot oplegging van een bestuurlijke boete aan Uber, 11 december 2023.

51 Rb. Noord-Holland 18 juni 2024, ECLI:NL:RBNHO:2024:7628.

52 Rb. Den Haag 28 november 2023, ECLI:NL:RBDHA:2023:22166; Rb. Den Haag 28 november 2023, ECLI:NL:RBDHA:2023:22167; Rb. Den Haag 28 november 2023, ECLI:NL:RBDHA:2023:22168 en Rb. Den Haag 28 november 2023, ECLI:NL:RBDHA:2023:22169 (alle gepubliceerd in 2024).

53 ABRvS 24 januari 2024, ECLI:NL:RVS:2024:220.

54 Rb. Midden-Nederland 28 maart 2024, ECLI:NL:RBMNE:2024:3354.

gegevens ten slotte ook niet worden opgevraagd op grond van artikel 5.5 Wet open overheid (hierna: Woo): de AVG (en de Wpg) regelen individuele informatieverstrekking uitputtend en artikel 5.5 Woo vindt daarom geen toepassing, zo oordeelt de rechtbank Amsterdam.⁵⁵

Als een verwerkingsverantwoordelijke wél kopieën van documenten overlegt, kan het zo zijn dat zij bepaalde elementen moet weglakken op grond van artikel 15 lid 4 AVG en/of artikel 41 UAVG. Uit de jurisprudentie blijkt dat betrokkenen tegen dit wtlakken vaak beroep instellen. Zij menen dat zij door dit lakken niet meer in staat zijn in te schatten of zij inzicht hebben gekregen in al hun persoonsgegevens en dat zij de rechtmatigheid en juistheid op deze manier niet goed kunnen controleren. Helaas biedt de rechtspraak weinig inzicht in de afwegingen die verwerkingsverantwoordelijken bij het toepassen van artikel 15 lid 4 AVG en/of artikel 41 UAVG moeten maken. Doorgaans controleert de rechter de afweging van het bestuursorgaan namelijk binnenskamers, vanwege een beroep op artikel 8:29 Awb.⁵⁶ Dankzij de rechtbank Midden-Nederland weten we desondanks dat een bestuursorgaan, als het herleidbare gegevens wil weglakken vanwege de rechten en vrijheden van derden, eerst de gegevens moet weglakken die het meest herleidbaar zijn. Als uit de gegevens die dan nog overblijven nog steeds derden kunnen worden opgemaakt, is er een nadere belangenafweging nodig. Weglakken op deze grond dient dus te gebeuren in stappen. Als een verwerkingsverantwoordelijke meteen de minder herleidbare gegevens weglakt, wordt de betrokkene onnodig inzage onthouden in zijn persoonsgegevens.⁵⁷ Verder blijkt uit rechtspraak wél dat een verwerkingsverantwoordelijke een beroep op artikel 15 lid 4 AVG en/of artikel 41 UAVG moet motiveren op een manier die duidelijk maakt waarom weglakken – en dus het niet bieden van inzage – in dat specifieke, concrete geval noodzakelijk en evenredig is.⁵⁸ Dat moet in principe per weggelakte passage, waarbij steeds moet worden aangegeven op welke grondslag inzage is geweigerd en welke belangenafweging daarbij is gemaakt. Anders is er sprake van een motiveringsgebrek.⁵⁹

De motiveringsplicht is niet van toepassing als het weglakken evenredig en noodzakelijk is ter waarborging van een taak op het gebied van toezicht, inspectie of regelgeving die verband houdt met bepaalde vormen van openbaar gezag (art. 41 lid 2 onder h UAVG) omdat het toelichten alleen al afbreuk doet aan het doel van het weglakken.⁶⁰ Verder hoeft het niet indien sectorspecifieke wetgeving maakt dat er geen motivering is vereist. In een situatie waarin dergelijke regels niet bestaan, oordeelt de rechtbank Noord-Nederland echter dat ook gemotiveerd moet worden

waarom de namen van derden die gegevens ontvangen, zoals vertrouwenspersonen, zijn weggelakt.⁶¹ Daarbij verdient wel opmerking dat de rechtbank Noord-Nederland dit jaar oordeelde dat zowel ambtenaren die gegevens voor een bestuursorgaan opvragen als overheidsinstantie die persoonsgegevens ontvangen in het kader van een bijzonder onderzoek in de zin van artikel 4 lid 9 AVG geen 'ontvangers' zijn in de zin van artikel 15 AVG. Een bestuursorgaan hoeft hun identiteit op grond van deze bepaling dus niet te delen.⁶²

Ook voor het overige is het recht op inzage niet absoluut. Enkele andere beperkingen ervan zijn in andere rechtspraak aan bod gekomen. Zo bleek dit jaar dat een inzageverzoek niet kan leiden tot inzage in de gegevens van ambtenaren die de persoonsgegevens hebben geraadpleegd en/of beoordeeld.⁶³ Bovendien kan het niet leiden tot inzage in gegevens die ten dienste staan aan de vervolging van strafbare feiten (in dit geval 'feedbackformulieren' van het Nederlands Instituut voor Psychiatrie en Psychologie'), omdat de AVG daarop niet van toepassing is.⁶⁴ Inzage moet tot slot worden gevraagd aan de relevante organisatie: zo kan een betrokkene niet via een verzoek aan de Belastingdienst inzage krijgen in de gegevens die de FIOD van haar heeft, ook al vallen beide organisaties onder de Minister van Financiën.⁶⁵

Wat geen belemmering is, is een afspraak tot geheimhouding indien de betrokkene zelf om de gegevens vraagt. In een zaak voor de rechtbank Noord-Nederland had een bestuursorgaan inzage geboden in persoonsgegevens uit een mediationtraject waarin geheimhouding is afgesproken. De rechtbank oordeelt dat de AVG en de UAVG ook op dit soort gegevens van toepassing zijn, maar dat inzage kan worden geweigerd op grond van artikel 41 UAVG. Omdat eiser in deze zaak zelf inzage had gevraagd in zijn eigen gegevens, had het college van burgemeester en wethouders (hierna: het college van B en W) inzage echter niet hoeven te weigeren.⁶⁶

In de praktijk blijkt het lastigste voor betrokkenen niet zozeer de beperkingen op het recht op inzage, maar eerder de beperkingen van het recht op inzage. Vaak menen zij dat bestuursorganen meer gegevens van hen hebben dan waarin inzicht is gegeven. Als het bestuursorgaan stelt dat na onderzoek is gebleken dat een bepaald document niet of niet meer bij hem berust en dit de rechtbank niet ongeloofwaardig voorkomt, ligt de bewijslast echter bij de betrokkene: die moet 'aannemelijk maken' dat er wél meer documenten zijn. In de kroniek van vorig jaar werd al besproken dat de drempel hiervoor erg hoog ligt. Dit jaar wordt dat temeer onderschreven: voor zover wij weten, is het dit afgelopen jaar voor de bestuursrechter geen enkele betrokkene gelukt om aannemelijk te maken dat een bepaald document wel

55 Rb. Amsterdam 25 mei 2024, ECLI:NL:RBAMS:2024:3110 en Rb. Amsterdam 25 mei 2024, ECLI:NL:RBAMS:2024:3112.

56 Zoals we bijv. zien in ABRvS 31 januari 2024, ECLI:NL:RVS:2024:376; ABRvS 23 oktober 2024, ECLI:NL:RVS:2024:4279 en Rb. Midden-Nederland 10 april 2024, ECLI:NL:RBMNE:2024:2150.

57 Rb. Midden-Nederland 22 augustus 2024, ECLI:NL:RBMNE:2024:5067.

58 Rb. Midden-Nederland 10 april 2024, ECLI:NL:RBMNE:2024:2150.

59 Rb. Midden-Nederland 22 augustus 2024, ECLI:NL:RBMNE:2024:5067.

60 Zie bijv. Rb. Rotterdam 6 november 2024, ECLI:NL:RBROT:2024:10919, waarin de rechtbank oordeelde dat het bestuursorgaan dit niet kon.

61 Rb. Noord-Nederland 28 maart 2024, ECLI:NL:RBNNE:2024:1214.

62 Rb. Noord-Nederland 7 december 2023, ECLI:NL:RBNNE:2023:5486 (gepubliceerd in 2024).

63 Rb. Rotterdam 25 maart 2024, ECLI:NL:RBROT:2024:2284.

64 ABRvS 2 oktober 2024, ECLI:NL:RVS:2024:3948.

65 Rb. Rotterdam 30 april 2024, ECLI:NL:RBROT:2024:4219.

66 Rb. Noord-Nederland 15 mei 2024, ECLI:NL:RBNNE:2024:3226.

aanwezig was bij het bestuursorgaan.⁶⁷ Zo oordeelde de Afdeling dat het niet ongeloofwaardig is dat de e-mailbox van een persoon die al acht jaar uit dienst is niet meer beschikbaar is⁶⁸ en dat een brief waaruit blijkt dat een provincie persoonsgegevens met een andere provincie heeft gedeeld niet aannemelijk maakt dat dit andersom ook is gebeurd.⁶⁹ Er is ook geen sprake van de vereiste aannemelijkheid als de betrokkene slechts aantoont dat het strafrechtelijke onderzoek dat de FIOD naar haar is gestart nooit zou zijn gestart op basis van de gegevens waarin de Belastingdienst inzage heeft geboden, in ieder geval niet als het onduidelijk is op grond van welke gegevens het onderzoek is gestart en dat ook naar aanleiding van gegevens van een rechtspersoon had kunnen zijn.⁷⁰ De rechtbank Rotterdam oordeelde ten slotte dat bij het aannemelijk maken niet kan meespelen dat geen inzage in persoonsgegevens is geboden in gegevens die zijn verwerkt na de indiening van het AVG-verzoek.⁷¹ In de soms lastige positie van de betrokkene ten aanzien van inzageverzoeken kan het algemene bestuursrecht hem behulpzaam zijn. Zo concludeert de rechtbank Midden-Nederland dat het bestuursorgaan zich behulpzamer had moeten opstellen bij een breed inzageverzoek vanwege het zorgvuldigheidsbeginsel. Het was niet behulpzaam genoeg geweest doordat het geen contact met de betrokkene had opgenomen om te komen tot een duidelijker, specifiek en beter behandelbaar verzoek. Deze onbehelpzame houding werd volgehouden in bezwaar, hoewel de betrokkene in deze fase had aangegeven op zoek te zijn naar andere gegevens dan waarin inzage was geboden.⁷² De rechtbank stelde bovendien een motiveringsgebrek vast. Het bestuursorgaan had bepaalde gegevens niet meegenomen, zonder enige onderbouwing. Ook had het niet gedeeld met welk verwerkingsdoel gegevens werden verwerkt. Al met al vernietigt de rechtbank het besluit en licht toe van de minister te verwachten: (a) met de betrokkene te overleggen om het verzoek specifiek te maken; (b) een zoekslag te doen naar subjectieve persoonsgegevens in geïdentificeerde documenten; en (c) inzage te verstrekken op een wijze die voldoet aan het doel van artikel 15 lid 3 AVG. Parallellen met de Woo dringen zich hier op.

Opvallend is dat er dit jaar minder uitspraken zijn geweest waarin wordt gekeken of een inzageverzoek misbruik van recht oplevert. Wel komt de rechtbank Amsterdam – in lijn met jurisprudentie van de Afdeling – tot de conclusie dat er sprake is van dergelijk misbruik als inzage wordt gevraagd “met geen ander doel dan de naheffingsaanslag

parkeerbelasting aanvechten”.⁷³ De vraag is in hoeverre deze leer vol te houden blijft, nu het HvJ EU in 2023 oordeelde dat een inzageverzoek in principe met ieder doel kan worden gedaan en dat die reden bovendien niet uiteengezet hoeft te worden.⁷⁴

Ten slotte merken we dat pogingen om over de band van artikel 15 AVG andere doelen dan inzage te bereiken, niet vruchtbaar zijn. Zo hebben rechters dit jaar geoordeeld dat de rechter in een artikel 15 AVG-procedure geen verzoeken ten aanzien van dergelijke rechten (zoals het recht op rectificatie) kan toekennen: daarvoor moet een apart AVG-verzoek worden ingediend bij het bestuursorgaan.⁷⁵ Ook uit een rechter zich in een dergelijke procedure niet over de vraag of persoonsgegevens terecht zijn verwerkt.⁷⁶ Ten slotte kan een bestuursorgaan in zo'n procedure niet worden verplicht tot – bijvoorbeeld – het beantwoorden van onderzoeksvragen naar het wissen van gegevens en toekomstige maatregelen.⁷⁷

4.2 Artikel 16 AVG: recht op rectificatie

Het is inmiddels vaste jurisprudentie dat het recht op rectificatie als bedoeld in artikel 16 AVG *niet* is bedoeld om indrukken, meningen, onderzoeksresultaten, conclusies, maar ook opvattingen waarmee een betrokkene zich niet kan verenigen, te corrigeren of te verwijderen – de bepaling richt zich slechts tot het bieden van een rectificatiemogelijkheid van feitelijke gegevens. Toch komt het nog met grote regelmaat voor dat betrokkenen dit standpunt van verwerkingsverantwoordelijken juridisch aanvechten, zelfs tot aan de Afdeling.⁷⁸ Ondanks deze standaardjurisprudentie heeft de rechtbank Amsterdam het zichzelf moeilijk gemaakt, door te verzanden in een door de betrokkene gestarte discussie over de vraag of een passage over de betrokkene al dan niet kwalificeert als ‘feit’. De rechtbank pakt er zelfs het ‘Van Dale Groot woordenboek van de Nederlandse taal’ bij om tot de definitie van ‘feit’ te komen: “*Gebeurtenis of omstandigheid waarvan de werkelijkheid vaststaat.*” Omdat juist betrokkene de juistheid van de passage heeft bestreden, staat de werkelijkheid van de beschrijving niet vast en kan volgens de rechtbank niet worden gezegd dat er sprake is van een feit. Het gevolg is, volgens de rechtbank, dat artikel 16 AVG niet van toepassing is. De betrokkene komt hierdoor in een soort catch 22 terecht: hij wil het ‘feit’ over hem betwisten, maar kan juist door de betwisting geen aanspraak maken op een recht op rectificatie omdat dit enkel kan zien op feiten. Onnodig en bovendien onjuist, zo meent de Afdeling.⁷⁹ Deze redenering zou namelijk tot gevolg hebben dat

67 Zie, naast de hierna besproken uitspraken, ook Rb. Midden-Nederland 19 februari 2024, ECLI:NL:RBMNE:2024:3361 (waarin de betrokkene meent dat hij is opgenomen in bepaalde varianten van gemeentelijke aanpak, maar dat wordt betwist en niet aannemelijk gemaakt) en Rb. Noord-Holland 18 ECLI:NL:RBNHO:2024:7628 (waaruit blijkt dat de lange duur van een onderzoek niet zorgt voor de vereiste aannemelijkheid).

68 ABRvS 13 maart 2024, ECLI:NL:RVS:2024:1040.

69 ABRvS 24 januari 2024, ECLI:NL:RVS:2024:218.

70 Rb. Den Haag 28 november 2023, ECLI:NL:RBDHA:2023:22166; Rb. Den Haag 28 november 2023, ECLI:NL:RBDHA:2023:22167; Rb. Den Haag 28 november 2023, ECLI:NL:RBDHA:2023:22168 en Rb. Den Haag 28 november 2023, ECLI:NL:RBDHA:2023:22169 (alle gepubliceerd in 2024).

71 Rb. Rotterdam 25 maart 2024, ECLI:NL:RBROT:2024:2284.

72 Rb. Midden-Nederland 27 september 2024, ECLI:NL:RBMNE:2024:6308.

73 Rb. Amsterdam 4 juli 2024, ECLI:NL:RBAMS:2024:4122.

74 HvJ EU 26 oktober 2023, ECLI:EU:C:2023:811 (FT v. DW).

75 Rb. Midden-Nederland 21 december 2023, ECLI:NL:RBMNE:2023:6964 (gepubliceerd in 2024).

76 Rb. Zeeland-West-Brabant 30 oktober 2024, ECLI:NL:RBZWB:2024:7354.

77 Rb. Limburg 12 december 2024, ECLI:NL:RBLIM:2024:9227.

78 Zie bijv. ABRvS 24 januari 2024, ECLI:NL:RVS:2024:243; ABRvS 31 juli 2024, ECLI:NL:RVS:2024:3104; Rb. Limburg 2 mei 2024, ECLI:NL:RBLIM:2024:2275; Rb. Rotterdam 19 juli 2024, ECLI:NL:RBROT:2024:3402 en Rb. Rotterdam 6 december 2022, ECLI:NL:RBROT:2022:11808 (gepubliceerd op 3 september 2024).

79 ABRvS 24 januari 2024, ECLI:NL:RVS:2024:243, r.o. 3.1.

géén rectificatieverzoeken met betrekking tot vermeend onjuiste feiten kunnen worden ingediend en dat klopt volgens de Afdeling niet. De AVG kan dus ook van toepassing zijn op onjuiste feiten. Deze overweging leidt echter *niet* tot vernietiging van de aangevallen uitspraak. De Afdeling gaat namelijk wél terug naar de basis: nu de beschrijving niet een feit weergeeft, maar – anders dan de rechtbank lijkt te menen – een indruk, heeft de rechtbank terecht geoordeeld dat de passage niet voor rectificatie als bedoeld in artikel 16 AVG in aanmerking komt. Niet omdat er sprake is van een ‘onjuist feit’, maar wel omdat er sprake is van een indruk.

De rechtbank Oost-Brabant bevindt zich onzes inziens eveneens op glad ijs met haar uitleg van artikel 16 AVG.⁸⁰ Deze rechtbank overweegt dat artikel 16 AVG niet aan de orde is nu de (on)juistheid van de persoonsgegevensverwerking (i.c. de betaling van een geldbedrag) niet op een eenvoudige en objectieve manier is vast te stellen. De minister betwist namelijk de verwerking van het persoonsgegeven *op zich*. De rechtbank beoordeelt niet of deze betwisting terecht is. Hierin zien wij het risico dat het recht op rectificatie eenvoudig vleugellam kan worden gemaakt: namelijk door de enkele betwisting van een verwerking, zonder dat de rechtbank hier inhoudelijk een beoordeling van geeft. Wij begrijpen van de rechtbank dat tegen de uitspraak hoger beroep is ingesteld en kijken dan ook uit naar het oordeel van de Afdeling.

Er volgden dit jaar nog enkele *friendly reminders* uit de jurisprudentie rondom artikel 16 AVG. Het recht op rectificatie geeft *geen* recht op een *inhoudelijke* aanvulling van documenten (bijv. het aanvullen van een beoordeling met inhoudelijke aspecten).⁸¹ Dit verschilt van het recht op vervollediging van *onvolledige persoonsgegevens*, waar artikel 16 AVG wél op ziet.⁸² Artikel 16 AVG leent zich ook niet voor het inhoudelijk beslechten van fiscaal-juridische geschillen tussen appellant en de Belastingdienst (in dit geval over een al dan niet terechte paspoortsignalering).⁸³ Tot slot maakt de Afdeling nogmaals duidelijk dat de reactie van een functionaris gegevensbescherming (hierna: FG) van een bestuursorgaan op een rectificatieverzoek géén besluit is in de zin van de Awb.⁸⁴ Zo'n reactie is dus ook niet appellabel, omdat niet de FG maar het college van B en W bevoegd was om een besluit te nemen.

4.3 Artikel 17 AVG: recht op vergetelheid

Als werkgever is een verwerkingsverantwoordelijke, niet geheel verrassend, verantwoordelijk voor de naleving van

artikel 17 AVG. Als een betrokkene een verwijderingsverzoek bij een werknemer indient, kan de verwerkingsverantwoordelijke werkgever zich bij een niet-tijdig genomen besluit niet verschuilen achter de argumentatie dat de betrokkene zijn verzoek bij een *andere werknemer* of afdeling had moeten indienen. Dit volgt uit het boetebesluit van de AP gericht aan het recruitmentbedrijf Ambitious People Group.⁸⁵ Dat betrokkenen hun verzoek niet via het daarvoor bestemde en in het privacystatement aangewezen adres hebben ingediend, maar zij dat hebben gericht aan de recruiter door wie zij zijn benaderd voor een vacature, maakt de verplichting om het verwijderingsverzoek tijdig af te handelen voor de verwerkingsverantwoordelijke niet anders. Het doet volgens de AP zelfs niet af aan de ernst van de overtreding. Ambitious People Group draagt de verantwoordelijkheid voor het handelen van haar medewerkers die de verwijderingsverzoeken niet volgens het door Ambitious People Group daartoe opgestelde beleid hebben opgepakt en geen gevolg hebben gegeven aan de verzoeken. Menselijke fouten van medewerkers disculperen de verwerkingsverantwoordelijke niet. Een begrijpelijk besluit van de AP, maar het doet bij ons wel de vraag rijzen *hoever* deze verantwoordelijkheid van de verwerkingsverantwoordelijke voor fouten van medewerkers gaat. Wat als het verwijderingsverzoek (al dan niet fysiek) is ingediend bij de schoonmaker in dienst van verantwoordelijke, of via een no-reply e-mailadres? Het vergt een vergaande bewustwording binnen de gehele organisatie van verwerkingsverantwoordelijke om in alle gevallen nog steeds tijdig op een verwijderingsverzoek te kunnen beslissen. In theorie prima uit te leggen; in de praktijk een grotere uitdaging.

Persoonsgegevens moeten op grond van artikel 17 lid 1 sub d AVG op verzoek van de betrokkene worden verwijderd als ze onrechtmatig zijn verwerkt. De rechtbank Rotterdam overweegt in een geschil tussen de burgemeester van Dordrecht en een betrokkene dat de verwerking van de persoonsgegevens van die betrokkene nodig is voor het nakomen van een wettelijke verplichting als bedoeld in artikel 17 lid 3 sub b AVG.⁸⁶ Of de persoonsgegevens onrechtmatig zijn verwerkt, zoals betrokkene betoogt, is volgens de rechtbank dan niet meer relevant. Als de uitzonderingsgrond van artikel 17 lid 3 AVG zich voordoet, is het vereiste van een rechtmatige verwerking volgens de rechtbank namelijk niet langer van toepassing. Dat voelt wellicht wat wrang, maar de rechtbank handelt hiermee volledig conform de wettekst van de AVG. Betrokkene doet nog een verwoede poging om in hoger beroep nogmaals de onrechtmatigheid van de verwerking aan te tonen, maar dat mag niet baten. De Afdeling komt niet eens toe aan een inhoudelijke beoordeling van het hoger beroep: de burgemeester heeft de persoonsgegevens van betrokkene ondertussen namelijk al vernietigd,

80 Rb. Oost-Brabant 19 juli 2024, ECLI:NL:RBOBR:2024:3402.

81 Zie bijv. Rb. Oost-Brabant 19 juli 2024, ECLI:NL:RBOBR:2024:3402; Rb. Den Haag 10 september 2024, ECLI:NL:RBDHA:2024:15565; Rb. Den Haag 10 september 2024, ECLI:NL:RBDHA:2024:15569 en Rb. Noord-Holland 8 november 2024, ECLI:NL:RBNHO:2024:13316.

82 Rb. Oost-Brabant 19 juli 2024, ECLI:NL:RBOBR:2024:3402, r.o. 10, onder verwijzing naar ABRvS 4 november 2020, ECLI:NL:RVS:2020:2642, r.o. 9.2 (zie uitgebreider de kroniek van 2021, NTB 2021/107).

83 ABRvS 10 april 2024, ECLI:NL:RVS:2024:1437 (zie voor een uitgebreidere bespreking van de uitspraak van de rechtbank in deze kwestie de kroniek van 2022, NTB 2022/115).

84 ABRvS 27 maart 2024, ECLI:NL:RVS:2024:1288.

85 Boetebesluit Autoriteit Persoonsgegevens aan Ambitious People Group, d.d. 4 juni 2024.

86 Zie ABRvS 26 juni 2024, ECLI:NL:RVS:2024:2579, r.o. 2.

waardoor betrokkene geen actueel en reëel belang meer heeft bij een uitspraak.⁸⁷

De rechtbank Midden-Nederland overweegt dat een verzoek tot wissing om een registratie op grond van het Besluit SUWI⁸⁸ te beëindigen “niet kan worden gericht” aan een instantie die een wettelijke verplichting heeft tot het verwerken van die gegevens (zie opnieuw art. 17 lid 3 sub b AVG).⁸⁹ Het lijkt ons correcter om te stellen dat zo een verzoek wel degelijk kan worden ‘gericht’ aan deze instantie, maar dat de instantie op grond van artikel 17 lid 3 AVG het verzoek tot wissing mag afwijzen. Er is namelijk geen sprake van niet-ontvankelijkheid.

Ten slotte is relevant om op te merken dat het HvJ EU de verhouding tussen de bevoegdheden van de toezichthouder en artikel 17 AVG heeft verduidelijkt. Uit een uitspraak van afgelopen jaar blijkt dat de AP bij de uitoefening van haar bevoegdheid tot het nemen van corrigerende maatregelen kan gelasten dat de onrechtmatig verwerkte gegevens worden gewist, ook al heeft geen betrokkene een daartoe strekkend artikel 17 AVG-verzoek ingediend.⁹⁰

4.4 Artikel 22 AVG: geautomatiseerde besluitvorming
Betrokkenen hebben ex artikel 22 lid 1 AVG kort gezegd het recht niet te worden onderworpen aan een uitsluitend op geautomatiseerde verwerking gebaseerd besluit. Verwerkingsverantwoordelijken mogen daarom in beginsel géén besluiten nemen zonder menselijke tussenkomst. Daarnaast moeten overheden kunnen uitleggen of er sprake is van geautomatiseerde besluitvorming.⁹¹

Het verbod op geautomatiseerde besluitvorming wordt steeds relevanter. Bestuursorganen kiezen er namelijk in toenemende mate voor om gegevens, bijvoorbeeld behorend bij een vergunningaanvraag, door vormen van AI te laten analyseren. Zij zullen er altijd voor moeten zorgen dat ergens in het besluitvormingstraject nog voldoende sprake is van menselijke tussenkomst. Het lezenswaardige proefschrift *Rechtsbescherming tegen bestuurlijke gegevensverwerkingen* van voormalig medeauteur van deze kroniek Fatma Çapkurt bestrijkt onder meer dit thema.⁹² Het proefschrift maakt verder inzichtelijk hoe burgers via de Awb en de (U)AVG toegang tot rechtsbescherming kunnen verkrijgen om in rechte op te komen tegen (algoritmische) verwerking van hun persoonsgegevens door Nederlandse bestuursorganen.

87 Zie ABRvS 26 juni 2024, ECLI:NL:RVS:2024:2579, r.o. 3.1.

88 Besluit Structuur Uitvoeringsorganisatie Werk en Inkomen, waarmee de Nederlandse Arbeidsinspectie onafhankelijk toezicht kan houden op de doeltreffendheid van de uitvoering in het stelsel van werk en inkomen.

89 Rb. Midden-Nederland 25 november 2024, ECLI:NL:RBMNE:2024:6153, r.o. 4.

90 HvJ EU 14 maart 2024, ECLI:EU:C:2024:239 (*Budapest Főváros IV. Kerület Újpest Önkormányzat Polgármesteri Hivatala v. Nemzeti Adatvédelmi és Információs szabadság Hatóság*).

91 Zie art. 15 lid 1 sub h AVG. Vgl. Rb. Zeeland-West-Brabant 31 januari 2024, ECLI:NL:RBZWB:2024:699, r.o. 8.1 e.v. Zie uitgebreider over dit thema Jak & Bastiaans, *NJB* 2018/2102.

92 Zie m.n. Çapkurt, *Rechtsbescherming tegen bestuurlijke gegevensverwerking* (SBR Wetenschap) 2024, par. 4.3.

5. Algemene verplichtingen verwerkingsverantwoordelijke en verwerker

5.1 Artikel 32 AVG: de beveiliging van persoonsgegevens

Artikel 32 AVG is heel open geformuleerd. Bij de invulling ervan boden voorheen vooral de boetebesluiten van de AP enige handvatten. Dit jaar heeft echter niet de AP, maar het HvJ EU deze bepaling verder ingevuld.

Op de valreep van 2023 en begin 2024 heeft het HvJ EU bevestigd dat niet iedere beveiligingsschending een inbreuk op artikel(en) 32 (en 24) AVG oplevert.⁹³ Het HvJ EU beschrijft de beveiligingsverplichting als de verplichting om elke inbreuk in verband met persoonsgegevens “zoveel mogelijk te voorkomen”.⁹⁴ Wat ‘zoveel mogelijk’ is, blijft daarbij helaas onduidelijk. Het betekent in ieder geval, zo volgt uit de uitspraken, dat de enkele ongeoorloofde verstrekking van of ongeoorloofde toegang tot persoonsgegevens aan/door een onbevoegde niet zonder meer in een schending van artikel 32 AVG resulteert. Dat is zowel het geval als de onbevoegde zelf voor deze toegang zorgt (bijv. door een hack),⁹⁵ als wanneer de verwerkingsverantwoordelijke deze toegang faciliteert (bijv. door persoonsgegevens aan de verkeerde toe te sturen).⁹⁶ De enkele ongeoorloofde verstrekking/toegang is dus niet voldoende om een schending aan te nemen: de verwerkingsverantwoordelijke moet in de gelegenheid gesteld worden te bewijzen dat hij wel aan de AVG heeft voldaan. Op hem rust deze bewijslast. Hij dient daarbij te bewijzen dat de persoonsgegevens op een dusdanige manier worden verwerkt dat een passende beveiliging in de zin van artikel 5 lid 1 sub f en artikel 32 AVG gewaarborgd is.⁹⁷

De uitspraken verduidelijken verder dat en hoe de rechter moet beoordelen of er sprake is van een schending van artikel 32 (en art. 24) AVG. De rechter dient dit concreet te toetsen, hoewel de verwerkingsverantwoordelijke een zekere beoordelingsmarge heeft om te bepalen welke maatregelen passend zijn. De rechter dient te kijken of de verwerkingsverantwoordelijke bij de uitvoering van de maatregelen rekening heeft gehouden met de criteria uit artikel 32 AVG en de risico's en gegevensbeschermingsbehoeften die specifiek zijn voor de uitgevoerde verwerking. Ook dient de rechter inhoudelijk te onderzoeken of de maatregelen passend zijn en daarbij aandacht te besteden aan de wijze waarop de maatregelen zijn toegepast en de gevolgen van de maatregelen voor het veiligheidsniveau dat gewaarborgd dient te worden. Deze concrete toets zien we ook al terug in Nederlandse rechtspraak. De rechtbank Zeeland-West-Brabant moest dit

93 HvJ EU 14 december 2023, ECLI:EU:C:2023:986 (*VB/Natsionalna agentsia za prihodite*) en HvJ EU 25 januari 2024, ECLI:EU:C:2024:72 (*BL/MediaMarktSaturn Hagen-Iserlohn GmbH*).

94 HvJ EU 14 december 2023, ECLI:EU:C:2023:986, r.o. 30 (*VB/Natsionalna agentsia za prihodite*).

95 HvJ EU 14 december 2023, ECLI:EU:C:2023:986 (*VB/Natsionalna agentsia za prihodite*).

96 HvJ EU 25 januari 2024, ECLI:EU:C:2024:72 (*BL/MediaMarktSaturn Hagen-Iserlohn GmbH*).

97 HvJ EU 25 januari 2024, ECLI:EU:C:2024:72, r.o. 42 (*BL/MediaMarktSaturn Hagen-Iserlohn GmbH*).

jaar beoordelen of de AP terecht tot de conclusie was gekomen dat de toegang tot medische gegevens in lijn met de AVG was geregeld.⁹⁸ Dat was het geval, omdat medewerkers die geen onderdeel uitmaakten van het directe behandelteam beperkte inzage hadden in het dossier van eiseres, afhankelijk van hun functie en eventuele dubbelfunctie. Dat medewerkers buiten het directe behandelteam een (beperkte) inzagebevoegdheid hadden, betekent op zichzelf dus niet dat artikel 32 AVG geschonden is. De AP mocht tot de conclusie komen dat er geen nader onderzoek dan globaal bureauonderzoek nodig was om te beoordelen of er sprake was van een AVG-schending.

6. Beroep, aansprakelijkheid en schade

6.1 Artikel 77 AVG: recht om te klagen bij de AP

Jaarlijks proberen velen een beslissing van de AP tot het afzien van handhaving aan te vechten. In 2024 ontving de AP volgens haar jaarverslag 7.119 klachten en handelde er 7.634 af.⁹⁹ De AP mag op grond van haar prioriteringsbeleid de inhoud van een klacht onderzoeken in de mate waarin dat gepast is. Indien uit de eerste beoordeling van de AP volgt dat er mogelijk sprake is van een overtreding, maar deze nog niet kan worden vastgesteld, maakt de AP een afweging of er aanleiding is voor nader onderzoek.¹⁰⁰ Daarbij hanteert de AP de volgende factoren: a) de mate waarin de betrokkene wordt geraakt door de vermeende overtreding; b) de bredere maatschappelijke betekenis van een eventueel optreden van de AP; en c) de mate waarin de AP in staat is doeltreffend en doelmatig op te treden. Een klacht hoeft niet op alle criteria 'hoog te scoren' voordat de AP overgaat tot nader onderzoek.¹⁰¹ Wel is een hoge score op meerdere criteria eerder aanleiding voor zo'n onderzoek. In het geval dat er sprake is van een lage(re) score op een van de criteria, is dit voor de AP in veel gevallen aanleiding om af te zien van nader onderzoek. Tot slot zij opgemerkt dat als bijzondere omstandigheden daartoe aanleiding geven, de AP conform het prioriteringsbeleid óók een nader onderzoek kan starten wanneer een klacht op alle drie de criteria laag scoort.¹⁰² Ook voor 2025 blijft het prioriteringsbeleid relevant: de overkoepelende thema's zullen ook richting geven aan het toezicht van de AP in 2025.¹⁰³

Eiser poogt in een zaak voor de rechtbank Midden-Nederland via een andere band aan te tonen dat het prioriteringsbeleid van de AP onrechtmatig is, namelijk in strijd met de beginselplicht tot handhaving (volgend uit vaste rechtspraak).¹⁰⁴ Niet geheel verrassend blijft deze poging

onsuccesvol; de rechtbank overweegt dat de beginselplicht tot handhaving niet zo ver reikt dat de AP gehouden is bij alle binnengekomen klachten te onderzoeken of sprake is van een overtreding. De AP heeft beleidsvrijheid om al dan niet nader onderzoek te verrichten en de rechtbank acht het prioriteringsbeleid van de AP (opnieuw) rechtmatig om invulling te geven aan deze beleidsvrijheid.¹⁰⁵ Zie in dit kader ook het HvJ EU, dat overweegt dat AVG-toezichthouders niet verplicht zijn hun bevoegdheden te gebruiken voor zover dat niet noodzakelijk is om de AVG te waarborgen.¹⁰⁶ Ingeval er al maatregelen zijn getroffen om een schending van de AVG te verhelpen, kan een toezichthouder besluiten af te zien van verdere stappen.

Rechtbanken achten het prioriteringsbeleid van de AP dus rechtmatig. Dat maakt niet dat de AP klachten ook altijd juist afhandelt. In een zaak die speelt bij de rechtbank Amsterdam gaat het mis.¹⁰⁷ Betrokkene meent dat de verwerkingsverantwoordelijke niet (volledig) aan zijn verzoek tot gegevenswissing heeft voldaan. De verwerkingsverantwoordelijke vindt dat dit wel het geval is. Betrokkene klaagt bij de AP en de AP laat aan betrokkene weten de klacht niet verder te zullen onderzoeken. Reden was dat de AP de klacht heeft getoetst aan het prioriteringsbeleid en op basis van een eerste beoordeling van de klacht (stap 1 van het beleid) géén overtreding van de AVG heeft kunnen vaststellen. Er zijn volgens de AP geen concrete aanknopingspunten waaruit zou blijken dat de verwerkingsverantwoordelijke niet heeft voldaan aan het verzoek van betrokkene. De rechtbank is hier kritisch op en meent dat de AP niet duidelijk heeft gemaakt waarom zij de enkele stelling van de verwerkingsverantwoordelijke volgt dat alle gegevens zijn verwijderd.¹⁰⁸ De verwerkingsverantwoordelijke heeft namelijk nooit duidelijk gemaakt welke gegevens zijn verwijderd, wanneer dat is gedaan en hoe dat is gebeurd, zodat niet is uitgesloten dat er wel degelijk nog sprake is van een overtreding van artikel 17 AVG. De AP had dit aan de hand van het prioriteringsbeleid nader moeten onderzoeken. De AP komt er echter met een waarschuwing van af. De rechtbank ziet namelijk aanleiding om de rechtsgevolgen van het bestreden besluit in stand te laten, omdat de AP in haar verweerschrift wel voldoende daadkrachtig gemotiveerd heeft waarom zij, conform haar prioriteringsbeleid, in dit geval heeft afgezien van nader onderzoek.¹⁰⁹ De capaciteit van de AP wordt ingezet op bepaalde focusgebieden en daar valt deze zaak niet onder. De rechtbank gaat hierin mee.

Tot slot wijzen wij op een uitspraak waarin het HvJ EU een prejudiciële vraag beantwoordt over de bevoegdheden van toezichthoudende autoriteiten.¹¹⁰ De verwijzende rechter vraagt het HvJ EU of – ingeval een lidstaat slechts één toezichthoudende autoriteit in de zin van artikel 51 lid 1 AVG heeft ingesteld – de bevoegdheid om de in artikel 77 lid 1 en artikel 55 lid 1 AVG bedoelde klachten te behandelen

98 Rb. Zeeland-West-Brabant 2 december 2024, ECLI:NL:RBZWB:2024:8220.

99 AP, Jaarverslag 2024, p. 27. Overigens werd er in 2024 niet alleen geklaagd bij de AP, maar ook over de AP – 45 keer (p. 33).

100 Zie de kroniek van vorig jaar, waarin we uitgebreider stilstaan bij de vaste werkwijze die de AP hanteert om te beoordelen of zij AVG-klachten verder zal onderzoeken (NTB 2024/176).

101 Zie par. 2.6.1 van het prioriteringsbeleid van de AP.

102 Zie ook Rb. Zeeland-West-Brabant 2 december 2024, ECLI:NL:RBZWB:2024:8220, r.o. 6.6, waarin de rechtbank de stappen van het prioriteringsbeleid uitgebreid afloopt.

103 AP, Jaarverslag 2024, p. 11.

104 Rb. Midden-Nederland 2 februari 2024, ECLI:NL:RBMNE:2024:718.

105 Rb. Midden-Nederland 2 februari 2024, ECLI:NL:RBMNE:2024:718, r.o. 16.

106 HvJ EU 26 september 2024, ECLI:EU:C:2024:785.

107 Rb. Amsterdam 30 april 2024, ECLI:NL:RBAMS:2024:2718.

108 Rb. Amsterdam 30 april 2024, ECLI:NL:RBAMS:2024:2718, r.o. 10.

109 Rb. Amsterdam 30 april 2024, ECLI:NL:RBAMS:2024:2718, r.o. 18.

110 HvJ EU 16 januari 2024, ECLI:EU:C:2024:46.

rechtstreeks voortvloeit uit de AVG (omdat het nationale recht in dit geval geen constitutionele grondslag voor deze bevoegdheid kent). Het HvJ EU stelt dat uit de bewoording van de artikelen 77 en 55 AVG volgt dat deze bepalingen géén nationale uitvoeringsmaatregelen vereisen en voldoende duidelijk, nauwkeurig en onvoorwaardelijk zijn om rechtstreekse werking te hebben. Artikel 51 lid 1 AVG laat lidstaten weliswaar een beoordelingsmarge met betrekking tot het aantal in te stellen toezichthoudende autoriteiten, maar de AVG bepaalt wel welke reikwijdte de bevoegdheden van deze autoriteiten, ongeacht hun aantal, hebben om toezicht te kunnen houden op de AVG. Dat maakt dat wanneer een lidstaat ervoor kiest om één enkele toezichthoudende autoriteit in te stellen, deze dan noodzakelijkerwijs beschikt over *alle* bevoegdheden die de AVG aan de toezichthoudende autoriteit toekent. Een andersluidende uitleg zou afbreuk doen aan de effectiviteit van artikel 55 en 77 AVG.

6.2 Artikel 82 AVG: schadevergoeding

Na de veelbesproken *Österreichische Post*-uitspraak van vorig jaar is het HvJ EU goed op stoom met het uitleggen van artikel 82 AVG. Dit jaar zagen we maar liefst zeven van zijn uitspraken (deels) op deze bepaling. Deels bevatten deze uitspraken een herhaling van wat blijkt uit *Österreichische Post*.¹¹¹ Denk bijvoorbeeld aan de overweging dat artikel 82 AVG een compensatoire functie vervult, en geen punitieve, en dat schade alleen wordt vergoed indien is aangetoond dat het is geleden.¹¹² Hierop zijn wij vorig jaar uitgebreid ingegaan. Daarom leggen wij hierna de focus op wat dit jaar door het HvJ EU aan de *Österreichische Post* is toegevoegd. Overigens betoogde een betrokkene dit jaar voor de rechtbank Midden-Nederland dat de regels uit deze uitspraak niet gelden als de schade is veroorzaakt door de overheid. Volgens deze betrokkene veroorzaakt een schending door de overheid zulke vertrouwensproblemen dat dat wel voldoende is voor schadevergoeding. De rechtbank ging hier echter niet in mee en paste dezelfde regels toe voor een schending door de overheid. Omdat de betrokkene de schade niet kon bewijzen, werd de vordering niet toegekend.¹¹³

Het HvJ EU heeft meerdere aspecten van de schadevergoedingsplicht verder ingekaderd. Wij beginnen met de 'immateriële schade'. Deze term moet volgens het HvJ EU autonoom en uniform worden gedefinieerd binnen het Unierecht. Daarbij kan het ontstaan van vrees na het plaatsvinden van een AVG-inbreuk in beginsel immateriële schade opleveren, net als het verlies van controle over persoonsgegevens, zelfs als dat maar voor een korte tijdsperiode was. Een betrokkene moet echter wel negatieve gevolgen aantonen: zo oordeelde het HvJ EU dat het louter hebben van vrees dat gegevens zijn doorgegeven, zonder dat kan worden aangetoond dat dit is gebeurd is, voldoende kan zijn voor schadevergoeding, maar alleen als die vrees en

de negatieve gevolgen ervan zijn bewezen.¹¹⁴ De betrokkene moet – in andere woorden – wél kunnen aantonen dat hij daadwerkelijk schade heeft geleden, hoe miniem ook.¹¹⁵ Dat is ook het geval als de geschonden AVG-bepaling een recht van de betrokkene onder de AVG betreft.¹¹⁶ Het HvJ EU lijkt uit te sluiten dat dit kan indien vaststaat dat er geen enkele onbevoegde derde kennis heeft genomen van de gegevens. In zo'n geval is er sprake van een "zuiver hypothetisch risico dat een onbevoegde derde misbruik maakt van persoonsgegevens", hetgeen geen aanleiding kan geven tot schadevergoeding.¹¹⁷ Het verschil tussen deze overweging en het hiervoor genoemde arrest, waarin juist werd aangenomen dat vrees wel tot vergoeding kan leiden, ook als niet is aangetoond dat een derde de gegevens heeft gezien, lijkt een bewijskwestie te zijn: in het ene geval staat vast dat derden de gegevens niet hebben gezien (dan is er een zuiver hypothetisch risico), in het andere geval is dit nog onduidelijk (dan kan vrees wel tot schadevergoeding leiden). Met betrekking tot immateriële schade blijkt verder nog dat aangetoonde identiteitsdiefstal voldoende grond is voor schadevergoeding, maar ook diefstal van gegevens zonder identiteitsdiefstal kan leiden tot immateriële schade.¹¹⁸ Ook is het zo dat schade ten gevolge van een inbreuk met persoonsgegevens naar haar aard niet minder zwaar weegt dan letselschade.¹¹⁹

Ook over de wijze waarop de hoogte van een schadevergoeding moet worden berekend, is dit jaar het nodige verduidelijkt.¹²⁰ Hiervoor bestaan in principe geen Unierechtelijke regels. Daarom, zo oordeelt het HvJ EU, dient dit te gebeuren op grond van nationaal recht, daarbij rekening houdend met het gelijkwaardigheids- en doeltreffendheidsbeginsel. Dat betekent bijvoorbeeld dat een rechter een hogere vergoeding kan toekennen dan de volledige en daadwerkelijke schadevergoeding van artikel 82 AVG voorziet indien er ook nationale regels zijn geschonden waarin de AVG niet is omgezet en de artikel 82 AVG daarvoor ontoereikend of ongeschikt wordt geacht.¹²¹ Dat het nationale recht in dit kader bepalend is, zien we ook terug in de jurisprudentie van dit jaar. Zo oordeelt de Afdeling dat een rechtbank een verzoek om immateriële schadevergoeding terecht heeft afgewezen, nadat zij de Nederlandse regels voor de vergoeding van immateriële schade heeft toegepast (art. 6:106 BW).¹²² De betrokkene had weliswaar de controle over haar persoonsgegevens verloren, maar had de door haar gestelde immateriële schade niet met voldoende concrete gegevens onderbouwd. Ook in rechtbankzaken zien we dat de eisen uit het privaatrecht worden toegepast.¹²³

111 HvJ EU 4 mei 2023, ECLI:EU:C:2023:370 (*Österreichische Post*).

112 HvJ EU 25 januari 2024, ECLI:EU:C:2024:72 (*BL/MediaMarktSaturn Hagen-Iserlohn GmbH*).

113 Rb. Midden-Nederland 6 november 2023, ECLI:NL:RBMNE:2023:6960 (gepubliceerd in 2024).

114 HvJ EU 20 juni 2024, ECLI:EU:C:2024:536 (*AT&BT/PS GbR, VG, MB, DH, WB & GS*).

115 HvJ EU 25 januari 2024, ECLI:EU:C:2024:72 (*BL/MediaMarktSaturn Hagen-Iserlohn GmbH*).

116 HvJ EU 11 april 2024, ECLI:EU:C:2024:288 (*GP/Juris GmbH*).

117 HvJ EU 25 januari 2024, ECLI:EU:C:2024:72, r.o. 68 (*BL/MediaMarktSaturn Hagen-Iserlohn GmbH*).

118 HvJ EU 20 juni 2024, ECLI:EU:C:2024:531 (*JU&SO/Scalable Capital GmbH*).

119 HvJ EU 20 juni 2024, ECLI:EU:C:2024:531 (*JU&SO/Scalable Capital GmbH*).

120 HvJ EU 20 juni 2024, ECLI:EU:C:2024:531 (*JU&SO/Scalable Capital GmbH*).

121 HvJ EU 20 juni 2024, ECLI:EU:C:2024:536, r.o. 48-50 (*AT&BT/PS GbR, VG, MB, DH, WB & GS*).

122 ABRvS 6 juni 2024, ECLI:NL:RVS:2024:2311.

123 Rb. Noord-Nederland 18 juni 2024, ECLI:NL:RBNHO:2024:7628.

Dat het nationale recht bepalend is bij de berekening van schade betekent echter niet dat HvJ EU geen verdere kaders kan geven. Het HvJ EU heeft de wijze waarop schadevergoeding moet worden berekend dit jaar aanzienlijk verduidelijkt en kijkt daarbij (impliciet) naar het gelijkwaardigheids- en doeltreffendheidsbeginsel. Zo oordeelde het HvJ EU dat een geldelijke schadevergoeding het doel heeft de geleden schade volledig te vergoeden, vanwege de compensatoire functie van de schadevergoeding. De vergoeding mag dan ook niet minder zijn, bijvoorbeeld als de rechter meent dat de houding of beweegredenen van de verwerkingsverantwoordelijke daartoe aanleiding geeft: dan zou afbreuk worden gedaan aan het beginsel van volledige en daadwerkelijke vergoeding van schade.¹²⁴ Het staat rechters evenwel vrij om een gering bedrag toe te kennen als de schade daardoor volledig wordt vergoed.¹²⁵ Het HvJ EU oordeelde verder dat een rechter bij het bepalen van de hoogte van de schadevergoeding niet de criteria hoeft toe te passen die gelden voor de vaststelling van de hoogte van een administratieve geldboete. Deze beoordelingscriteria spelen in een ander juridisch kader met een ander doel, zo heeft het HvJ EU geoordeeld. Daarom hoeft de rechter bijvoorbeeld de beweegredenen en houding van de verwerkingsverantwoordelijke niet mee te nemen bij het bepalen van de hoogte van de schadevergoeding.¹²⁶ Ook irrelevant – voor de artikel 82 AVG vergoeding (zie de vorige alinea) – is of er gelijktijdig inbreuken zijn gepleegd op nationale bepalingen die de bescherming van persoonsgegevens ten doel hebben maar de AVG niet specificeren.¹²⁷ Bovendien is er niet een schending van een bepaalde mate van ernst vereist voordat schadevergoeding kan worden toegekend.¹²⁸ Verder is het nog het opmerken waard dat het HvJ EU oordeelt dat het aanbieden van excuses een passende vergoeding voor immateriële schade kan zijn, maar alleen als met deze vorm van vergoeding alle geleden schade wordt vergoed. Volgens het HvJ EU is een excuus met name een passende vergoeding voor immateriële schade wanneer het onmogelijk is om de toestand te herstellen die voor het ontstaan van de schade bestond.¹²⁹ Ten slotte heeft het HvJ EU nog een en ander verduidelijkt over vrijstelling van aansprakelijkheid op grond van artikel 83 lid 3 AVG in de situatie waarin de schade is veroorzaakt door een onder de verwerkingsverantwoordelijke zijn gezag handelende persoon. In de betreffende zaak had een werknemer van de verwerkingsverantwoordelijke de instructies van de werkgever niet opgevolgd. De werkgever meende dat hij daarom niet aansprakelijk kon worden gehouden door de daardoor ontstane schade. Uit de uitspraak blijkt echter dat de verwerkingsverantwoordelijke zich niet op grond van

artikel 82 lid 3 AVG van aansprakelijkheid kan bevrijden door zich louter te beroepen op een nalatigheid of fout van iemand die onder zijn gezag handelt. De in artikel 82 lid 3 AVG bedoelde vrijstelling moet strikt worden beperkt tot de omstandigheden waarin de verwerkingsverantwoordelijke kan aantonen dat de schade hem niet kan worden toegerekend. Als een situatie als deze daar onder zou vallen, zou het nuttig effect van artikel 82 AVG te veel worden aangetast, zo oordeelt het HvJ EU.¹³⁰

7. Overige (Europese) ontwikkelingen

7.1 Overige Europese ontwikkelingen

Nadat er de afgelopen jaren vele manieren zijn geprobeerd om de datadoorgifte tussen de EU en de Verenigde Staten te regelen, lijkt er in 2024 een belangrijke stap gezet te zijn. De Europese privacytoezichthouders, verenigd in de EDPB, hebben zich overwegend positief uitgelaten over het EU-US Data Privacy Framework voor doorgifte van persoonsgegevens naar de VS. Met name het klachtmechanisme voor EU-burgers en de implementatie van het certificeringsproces door de Amerikaanse Minister van Handel werden positief beoordeeld.¹³¹ Op dit moment kunnen dan ook gegevens worden gedeeld met Amerikaanse bedrijven die zich hebben aangesloten bij het Data Privacy Framework en in het DPF-register staan. Het is echter maar de vraag of deze positieve conclusies in 2025 onder de Trump-regering nog steeds gelden.

Ten aanzien van de AVG wijzen we verder graag nog op enkele belangrijke uitspraken van het HvJ EU, die niet relateren aan de eerder besproken artikelen. Zo heeft het HvJ EU verduidelijkt dat de uitzondering van artikel 14 lid 5 sub c AVG, dat een uitzondering op de informatieplicht bevat ten aanzien van gegevens die zijn verkregen van derden, óók geldt als de verwerkingsverantwoordelijke deze gegevens zelf heeft gegenereerd in het kader van de uitoefening van zijn taken – waarbij het in dit geval ging om COVID 19-immuniteitscertificaten, gegenereerd door een nationale autoriteit die wettelijk verplicht was tot het genereren van deze certificaten. De wettelijke bepaling die die taken oplegt, moet wel voorzien in passende maatregelen om de gerechtvaardigde belangen van de betrokkene te beschermen.¹³²

Op Europees niveau zijn er ook veel ontwikkelingen geweest die niet direct aan de AVG relateren, maar wel gevolgen kunnen hebben voor de verwerking van persoonsgegevens door bestuursorganen. In januari 2024 is de Verordening betreffende geharmoniseerde regels inzake eerlijke toegang tot en eerlijk gebruik van gegevens (ook wel: 'dataverordening') in werking getreden. Met de nieuwe regels beoogt de Commissie obstakels voor de toegang tot data weg te nemen. Het gaat hierbij om zowel juridische, economische

124 HvJ EU 4 oktober 2024, ECLI:EU:C:2024:854 (*A/Patērētāju tiesību aizsardzības centrs*).

125 HvJ EU 20 juni 2024, ECLI:EU:C:2024:531 (*JU&SO/Scalable Capital GmbH*).

126 HvJ EU 4 oktober 2024, ECLI:EU:C:2024:854 (*A/Patērētāju tiesību aizsardzības centrs*) en HvJ EU 11 april 2024, ECLI:EU:C:2024:288 (*GP/Juris GmbH*).

127 HvJ EU 20 juni 2024, ECLI:EU:C:2024:536 (*AT&BT/PS GbR, VG, MB, DH, WB & GS*).

128 HvJ EU 20 juni 2024, ECLI:EU:C:2024:536 (*AT&BT/PS GbR, VG, MB, DH, WB & GS*).

129 HvJ EU 4 oktober 2024, ECLI:EU:C:2024:854 (*A/Patērētāju tiesību aizsardzības centrs*).

130 HvJ EU 11 april 2024, ECLI:EU:C:2024:288 (*GP/Juris GmbH*).

131 EDPB, Report on the first review of the European Commission Implementing Decision on the adequate protection of personal data under the EU-US Data Privacy Framework, 4 november 2024.

132 HvJ EU 28 november 2024, ECLI:EU:C:2024:988 (*Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság*).

als technische obstakels. Het doel van de wet is om in alle sectoren een grotere en eerlijkere gegevensstroom tussen bedrijven onderling (B2B), tussen bedrijven en de overheid (B2G), tussen de overheid en bedrijven (G2B) en tussen overheden (G2G) aan te moedigen en mogelijk te maken.

De Wet digitale diensten (*Digital services act, DSA*) is sinds 2024 ook van toepassing voor alle platforms en hostingsdiensten, waar die eerder alleen van toepassing was voor specifieke, zeer grote, platforms en zoekmachines.

Een heel belangrijke ontwikkeling in 2024 is de inwerking-treding van de AI-verordening. In de AI-verordening staan regels voor het verantwoord ontwikkelen en gebruiken van AI door bedrijven, overheden en andere organisaties. De AI-verordening gaat gefaseerd van kracht. De Rijksinspectie Digitale Infrastructuur (hierna: RDI) en de AP treden op als voorzitter van de Werkgroep Toezicht op AI (RDI) en coördinerend algoritmetoezichthouder (AP). In een advies over de inrichting van het AI-toezicht adviseren zij om het toezicht op AI in de verschillende sectoren en domeinen zoveel als mogelijk te laten aansluiten bij het reguliere toezicht.¹³³

Een grote overkoepelende verantwoordelijkheid komt bij de AP te liggen. Al dan niet tezamen met andere toezichthouders zal de AP (overkoepelend) toezicht houden op onder meer verboden AI-systemen, hoog risico AI-systemen, de bescherming van grondrechten, de naleving van transparantieplichtingen en *general purpose* AI-modellen. Voor overheden en uitvoerders van publieke taken gelden specifieke regels: zij moeten bij hoogrisicosystemen altijd een grondrechteneffectbeoordeling uitvoeren en vanaf 2 augustus 2026 hun gebruik registreren in de Europese database voor AI-systemen.

Ook de – wellicht wat minder bekende – Verordening Interoperabel Europa¹³⁴ trad in 2024 in werking. Voor overheden en semioverheidsinstellingen is dit zeker relevante wetgeving, die als doel heeft “om de samenwerking en digitale uitwisseling tussen overheidsorganisaties in de hele EU te verbeteren”.¹³⁵

7.2 Overige ontwikkelingen

Wij signaleren daarnaast de opkomst van zogenaamde ‘pay or okay’-systemen. Hoewel (de regulering van) deze systemen nog niet zijn intrede heeft gemaakt, is het toch een ontwikkeling die het benoemen waard is. Kort gezegd wordt gebruikers van (veelal) socialemediaplatformen gevraagd om akkoord te gaan met de verwerking van hun persoonsgegevens voor gerichte reclame. Als zij niet akkoord gaan, moeten ze een bedrag betalen om van de dienst gebruik te blijven maken. Het is zeer de vraag of hiermee sprake is van

vrijelijke toestemming voor gegevensverwerking, zo concludeerde ook de EDPB.¹³⁶

8. Conclusie

Het jaar 2024 heeft weer belangrijke bestuursrechtelijke AVG-ontwikkelingen laten zien, zowel als het gaat om jurisprudentie als om wet- en regelgeving. Opvallend is dat de AVG steeds meer ingeburgerd begint te raken als een onderdeel van het bestuursrecht. De echt grote lijnen lijken wel uitgezet en het gaat nu steeds meer om verfijning. Tegelijk zijn er ook zorgen over de uitvoeringslasten die gepaard gaan met de toepassing van de AVG. Het zou niet verbazen als die de komende periode een grotere rol gaan spelen. Te meer nu Europa ook een concurrerende markt wil blijven en innovatie niet wil afremmen.

¹³³ AP en RDI, 3^e advies toezichtsstructuur AI-verordening, 7 november 2024.

¹³⁴ Verordening (EU) 2024/903 van het Europees Parlement en de Raad van 13 maart 2024 tot vaststelling van maatregelen voor een hoog niveau van interoperabiliteit van de overheidssector in de Unie (verordening Interoperabel Europa).

¹³⁵ Rijksoverheid, Betere publieke dienstverlening en digitale samenwerking tussen overheidsorganisaties in de Europese Unie door de Interoperable Europe Act, 4 maart 2024 (online).

¹³⁶ EDPB, Opinion 08/2024 on Valid Consent in the Context of Consent or Pay Models Implemented by Large Online Platforms, 17 april 2024.